

nali ébresztő —, közepes értelmi képesség, a középiskolásokkal azonos életkor — képes lehet-e a fiatal megbirkózni a kötelező ismeretanyaggal?

Belezuhan az ágyba, mire hazaér. Keresztezi dolgozataiban Móricz Zsigmondot, Ady Endrével — a feje tele kaotikus adathalmazzal. (A fenti igen egyszerű példa, és szolid!)

A gyakorlat azt bizonyítja, hogy a kiváló közügyességű, szakmájában leghasháználhatóbbnak ígérkező tanulók jó része kihullik. Ha ez így folytatódik, a szakmunkásképzés ebben a formában zsákutcába jut.

De végül mindennek vége lesz egyszer. Az iskolában töltött időszaknak is. Dolgozni kell, megbarátkozni a környezettel, ha nem is odakerül a fiatal, ahová szeretett volna. Kenyeret eszik.

Azonban még mindig itt a kérdés nyitva: érdeklik-e majd a közügyek? Vállalják-e a társadalom további gondjait enyhíteni a munkaidőn, a szoros kötelességen túl? *Önként?!* Hiszen egyetlen vágyuk: egyszer szabadulni az erejüket meghaladó terhek alól! Letenni — élni! S ha igazságosak akarunk lenni, be kell látnunk: e percben igazuk van.

Sajnos, túlon túl igazuk van.

Végso fokon oly könnyű lenne hajszoltságukat csökkenteni. A legkevesebb tehermentesítéssel már sokat segíthetnénk rajtuk. Hálások lennének, lelkesek.

Nagyon sokukkal nagyon sokat beszélgettem. Nem cinikusak: cinizmüsba menekülök. Rajtunk áll, hogy magunkhoz menekítsük őket.

VARGA DOMOKOS

SZUBJEKTÍV JEGYZETEK AZ ISKOLAMÉRGEZÉSRŐL

Iskolájukhoz a kamaszok mind igazságtalanok. Nekik az iskola: naponta megújuló inkvizíció. Ady szavával:

*Könyörtelen tudása
Sok tannak, rajznak, szernek,
Éktelen szögek kínja,
Miket a fejbe vernek.*

A tanárok azt gondolják: ők különféle tudományokat vernek a tanulók fejébe. A tanulók úgy érzik: éktelen szögeket.

A muszáj miatt. Hogy az iskola a tudást nem tudja kívánatosá tenni számukra, ezért könyörtelenné teszi, erővel is beléjük gyötri.

A tanárok felől nézve persze nem így fest a dolog. Ők sokszor majd a lelküket teszik ki, hogy érdeklődést keltsenek, hogy a körülményesebb tudnivalókat is könnyen érthetővé, emészthetővé tegyék.

Diákjaiknak fáj a muszáj? Nekik még inkább fáj a süket oda se figyelés, az arcokra kiülő undor vagy unalom, s még annál is inkább fáj a feléjük sugárzó rosszindulat, némely tanítványuk elszánt komiszkodása.

Egy volt nagykorösi diák emlékezéseiben olvastam egyszer, hogyan *viccelt* egyik társa annak idején az ott tanító Arany Jánossal. Besütött a nap a terembe, s ez a diák a padjában ülve szándékosan úgy tartotta a kezét, hogy gyűrűjének csiszolt kövével épp a költő szemébe villogtasson. Pedig Arany Jánosnak akkor már gyengült a szeme, romlott a látása, úgyhogy kétszeres fájdalmat okozott neki.

De melyik tanár nem szenved kisebb-nagyobb méltatlanságokat a rábizott ifjúnéptől? Magam is mennyit törtem a fejem hajdanán efféle mókákon! Hogyan kellene durranó patronot rejteni a tanári szék lába alá? (De nemcsak úgy egyszerűen, mert akkor elcsúszik leülés közben, hanem oda is ragasztani a szék talpára, s nem is

egyed, hanem jó néhányat, hogy biztosan robbanjon és nagyot szóljon.) Hogyan kellene rajzszeget rakni ugyanennek a széknak az ülökéjére, természetesen hegyével felfelé? Hogyan kellene tüsszentőport szórni a tanári asztalra? Hogyan kellene kréta-
port szórni a tanári tintásüvegbe, hogy csomósan ráragadjon a belemártott toll hegyére? Hogyan kellene radírdarabot tenni a forró vaskályhára, hogy az osztályba lépő tanár hátrahököljön az égett gumi fertelmes bűzétől? Hogyan kellene gondosan megnyalt vinnyetát ragasztani egyik vagy másik tanár hátára, lehetőleg az illető gúnynevével ellátva? Hogyan kellene egeret fogni és óra közben elereszteni az osztályban?

Én a magam nyúl szívével inkább csak fantáziáltam ilyesmikről, de akadtak nálamnál bátrabb fickók az osztályban, akik olykor cselekedtek is. S milyen gyönyörűség volt ez nekünk, gyáva többieknek! Mennyei élvezettel szippantgattuk még a piritott gumi tömény illatát is, mert *végre történt valami* a becsöngetések, kicsöngetések, tanórák, tízpercek, magyarázatok, feleltetések, dolgozatírások, dolgozatjavítások, a minden heti hétfő—kedd—szerda—csütörtök—péntek—szombat szörnyű egyhangúságában.

Egyik tanárunk télen mindig nagykabátban és sálban jött át a tanári szobából az osztályba. Megnézte a tábla mellett lógó falhőmérőt, hány fokot mutat, s aszerint vetkőzött neki. Vagy csak a sálját tette le, a kabátját pedig kigombolta, vagy a kabátját is levette. Ez adta a gondolatot, hogy becsöngetéskor, mielőtt bejönne, vagy fel kell dörzsölni a hőmérőt, hogy felszökjön a higanyszál, vagy hógombócot nyomni az aljához, hogy lejjebb szálljon. Jött derék jó tanárunk, s mi alig bírtuk visszafojtani a hangos nyerítést, amikor láttuk: továbbra is a hőmérőhöz igazodik, hidegben is levetkőzik, melegben is kabátban marad. Látszott rajta, hogy csodálkozik, háromszor is megnézi a hőmérőt, vagy a kályha fölött terjengeti a kezét, mennyi meleget sugározhat vajon, de mindez csak még mulatságosabbá tette a komédiát.

Nem, nem ismertünk akkoriban nagyobb örömet, mintha tanáraink rovására nevetheztünk. S erre minden alkalom jó volt. Kisebbik bátyám matematikafüzetére például piros tintával írt valami rosszalló megjegyzést a tanárja. Mire ő Arany János versének, a *Mátyás anyjának* utolsó strófáját róttta oda mellé, némi kis igazítással:

*Piros a
Betűje,
Finom a hajlása:
Óh áldott,
Óh áldott
A keze-írása!*

Hát ezen is meg kellett szakadni. Akárcsak az egyik kitűnően rajzoló nagydiáknak egész füzetet megtöltő karikatúráin. „Le kell szögezennem...” — szónokolta például igazgatónk, ahogy máskor is szónokolni szokta, de most kalapács is volt a kezében, azzal szögezett le egy papírlapot az előtte álló asztalra. Nyilván arra volt ráírva, amit *le kellett szögeznie*.

Mennyit neveltünk! Egy tanárunk sem maradt kifigurázatlan: egyiknek a tapsifüle volt állandó tréfák forrása, másiknak a palócos beszéde, hogy minden *a*-t egy kicsit *á*-nak mondott, harmadiknak az a szokása, hogy nem fogyott ki az *ugye* szócskából (egyetlen órán — számoltuk — 163 mondatát spékelt meg vele), negyediknek az ilyesféle kiszólásai: „Vigyázz, fiam, mert úgy pofon kenlek, hogy kitakony az orrodból a szotty!”, ötödiknek a zakója belső zsebéből szertartásos mozdulattal előhúzott és orrtörés után épp oly szertartásosan visszadugott zsebkendője, hatodiknak a nála egy fejjel magasabb, zsémbes természetű felesége, hetediknek... de hagyjuk, hisz oly mindegy, mikor milyen ürügyön harsant fel a hahota. Valójában mindig azért neveltünk, mert csak így bírtuk elviselni az életet.

A felnőttkor ormairól visszatekintők könnyen megcsalódnak: gyakrabban látják magukat ifjúkori tréfák, játékok, mulatságok, szerelmek boldog részeseként, mint

szomorú, szenvedő kamaszként. Holott a kamaszfájdalmak sokkal mélyebbről fakadnak és jobban el is töltik e fejlődő lelkeket, mint az örömek: azok a feloldhatatlan feszültségek váltják ki őket, amelyek minden serdülőben meggyűlnek. Ilyen feszültségekkel jár maga a felébredt szexualitás (amelyet ők testükbe fészkelődött kínzó kényszerűségnek éreznek: szeretnének, de nem tudnak szabadulni tőle), s ilyen feszültségekkel jár ennek az életszakasznak minden más muszája. Semmitől úgy nem szenved egy kamasz, mint a kiszolgáltatottságtól, s mégis örökké ezzel kerül szembe. Mindenek felett a halállal, amelybe csak most, a gyerekkor elmúltával gondol bele igazán, százszor is végigverejtékezve képzeletben a kötelező megsemmisülés kínjait. Aztán a saját rosszaságával: annak a tudatával, hogy szeretne jó lenni, naponta próbálja, de nem megy. Aztán a mások hitványságával: miért kell annyi képmutatásnak, aljasságnak, igazságtalanságnak lenni az életben? Aztán a nyomorultak nyomorúságával: miféle világ ez, ahonnan nem fogynak ki az éhezők, a fázlódók, a rákosok, a leprások, az alkoholisták, a morfinisták, az elhagyott gyerekek, az elhagyott öregek? Mindez ott kavargó, ott forr a kamaszszívekben: ők még nem szokták meg, hogy bármibe szó nélkül beletörődjenek, bármiben alázatosan megalkudjanak. Az egyik erre, a másik arra érzékenyebb, de akit netán semmi más nem bánt, azt is minduntalan megszigeteti, hogy szilaj csikó szeretne lenni, s helyette hámba fogják, szekérrúd mellé kötik. Szeretné a csillagokat lerúgni az égről, s helyette szemellenzős igáslóként kell kocognia megszabott útján, amerre a tanár és az ostor készteni.

Ha túlzok is e képes beszéddel, szándékosan teszem. A tényeket mindenki ismeri: én a *lelkiállapotot* akarom megértetni, s ahhoz mérten nem is túlzók e képek.

Pedig a mi kis növendék csikáink, serdülő gyerekeink igazában nem is olyan vadak, mint a szilaj ménesekből kiszakított *gyermeklovak* (ahogy a régi magyarok nevezték a csikókat). Aki ért a nyelvükön, akit szeretnek, annak a szavára szívesen hajtanak, még tűzbe-vízbe is utána mennek. Nem is a rend riasztja őket, nem is a szellemi vagy a fizikai munka. Sokan anarchista hajlamúaknak hiszik őket. Szó sincs róla! Ők még szeretik is az együttes akarattal megállapított közösségi játékszabályokat. Még boldogtalanok is, ha nincs részük értelmes munkában, testi-lelki erőik kifejtésének örömeiben. Egyet utálnak, de azt teljes szívükből: ha emberi méltóságukban alázzák meg őket.

Más szót is használhatnék, de ezt érzem a legtalálóbbnak. Igen, ezek a vigyorgó, vihogó, idétlenkedő, pimasz kamaszok különös módon épp az emberi méltóságukra a legérzékenyebbek. Arra, ha a felnőttek alsóbbrendű lénynek tekintik őket, félelmebbnek, akit nyugodtan lenézhetnek, akinek szabadon dirigálhatnak, akivel nem is kell szóba állniuk, véleményét kikérniük, szívét megnyitniuk, csak behajtani rajta a behajtandókat, kikényszeríteni belőle a kikényszerítendőket. De nem is azokat a *nagyokat* becsülik igazán, akik semmit nem akarnak behajtani rajtuk, akik hagyják őket lézengeni, dögleni, hülyülni, unatkozni, értelmetlenül élni. Hanem azokat, akiknek a kedvéért még dolgozni, még tanulni, még agyukat tornásztatni, vagy izmaikat edzeni is örömeit hajlandók, mert úgy érzik: érdemes. *Neki* érdemes. Egyetlen szaváért, egyetlen röpke mosolyáért is, amellyel elismerést: emberi rangot ad cserébe.

Az iskoláknak igazában csupa ilyen tanárból kellene állniuk. A minden gyerekben ott lappangó sokféle tehetség kiteljesítőiből, a minden kamaszból kikívánczozó egészséges emberi önérzet felszabadítóiból.

S nem is az a legszomorúbb, hogy másmilyen tanár is akad. Sokkal inkább az, hogy akik ilyenek próbálnak lenni, gyakran azokból is fanyar, fásult, fáradt robotos válik az egymást követő tannapok és tanévek tapasztalásában, a fegyelmezés és oktatás, a számonkérés és osztályozás nem szűnő kényszerűségében.

Lassanként világra szóló gonddá válik már, mennyi rengeteg energia pazarlódik el és milyen szerény eredmények születnek a hagyományos oktatási rendszerekben. A tanárok munkájának határfoka többnyire éppoly rossz, mint a diákoké.

De ami most leginkább érdekel minket: két korosztály tűri különösen nehezen iskoláink mai rendjét, légkörét: a hét-nyolc éveseké és a serdülőké. Az ő számukra a legelviselhetlenebb a padsorokba való napi sokórás beleszorítás, az, hogy

mozdulatlanul és némán kell figyelniük arra is, amit halálosan unnak; hogy 40-es létszámú osztályok tanulóinak tömegébe kell beleveszniük, ahol egyénileg alig számitanak; hogy gondolataik és érzéseik többnyire beléjük rekednek; hogy folyton csak alkalmazkodniuk kell, nyelniük, amit eléjük tálnak; hogy alig van módjuk a cselekvésre, az alkotásra, a művészkedésre; hogy nem élhetik ki a bennük buzgó jókedvet, nem játszhatnak, nem nevelhetnek, de nem is sírhatnak, ha szomorúak; hogy rossz érdemjegyekkel szégyenítik meg őket; hogy társaik előtt szologatnak rájuk, olykor igen kurtán és nyersen; hogy engedelmességet kell hazudniuk és jámborságot, álcázniuk magukat, mintha mindebbe beletörődtek volna; hogy lefojtva kell élniük, lassan beleszokva egy olyan lelkiállapotba, ahol még a természetes emberi kíváncsiság is kioltódik belőlük; hogy nem lehetnek magukra büszkék, hacsak a jótanulók nem, de azok sem tiszta szívvel, csupán lustábbnak vagy butábbnak tekintett társaik rovására...

Az iskolába frissen belépő kicsik gyakran mély lelki válságok árán tudnak csak hozzáidomulni ehhez a környezethez és klímához. A kamaszok viszont, ha annak idején hozzáidomultak is, legszívesebben kitörnének belőle, annyira nem érzik a maguk természetes életelemének. Egész lényük tiltakozik minden beszorítottság, minden mozdulatlanság, némaság, minden unalom, komolykodás, savanyúság, minden megszégyenülés, minden képmutatás, minden lefojtottság ellen: kimondhatatlanul vágnak viszont egyéniségük érvényesítésére, önnön lényük kifejezésére, képességeik kibontakoztatására, erejük megmutatására, szabad kezdeményezésekre, lelkesítő vállalkozásokra, lázas tevékenységre, önálló felelősségre, őszinteségre, önbecsülésre, másoktól kapható elismerésre, a felnőttekkel való egyenrangúságra... Őket csak egy sokkal kötetlenebb rendű, dinamikusabb iskola elégíthetné ki, amivel már sokféle kísérleteznek ugyan a világon, s itt-ott nálunk is Magyarországon, de a köznapi oktatás rendje ettől még nagyrészt a régiben maradt.

Ezért oly gyakori jelenség a serdülők körében az *iskolamérgezés*. Tüneteit ezek után aligha kell felsorolnom. Inkább arról érdemes beszélnünk: milyen ellenmérgekkel gyógyítható — legalább részben — ez a baj.

Gergő fiam a legegyszerűbb megoldás híve. Már többször bejelentette nekem, hogy *válik*: otthagyja az iskoláját, s magánúton teszi le a vizsgáit. Úgy sokkal többet tud majd tanulni.

Közöltem vele, hogy nem helyeslem. Ehhez sokkal erősebb akarató, szívósabb fickónak kellene lennie. Többet pedig így is tanulhat éppen, ha kevesebb idejét lazukálja el.

Ez persze kissé kegyetlen válasz volt egy érdeklődő fiatalembernek, aki máris annyi tudományba kapott bele. Próbáltam is aztán megmagyarázni neki: ha már mindenképpen át kell rágnia a sok tantárgy kásahegyét, akkor jobb az iskolában. Szórakoztatóbb. Csak nem szabad belenyugodnia, hogy izetlen a kása. Mazsolát bele, minél több mazsolát!

A mazsola egy részét maga az iskola szolgáltatja. A tréfaszóra hajlamos, jópofa tanárok. Az érdekesen magyarázók. A különféle kísérleteket bemutatók. A könyvtári órákat tartók. A szakköröket meghirdetők. A fotó- és egyéb laboratóriumokat berendezők. A diákjaikkal kirándulók, velük iskolai tanulmányutakra indulók. A színjátszó csoportot, táncscsoportot, kamarakórust szervezők...

Aztán egymást is csemegézhetik a diákok: élhetnek egymás barátságából, tudásból, jókedvükből, vidám és tanulságos történeteiből, a közös programokból, csendes beszélgetésekből s az ifjúkor egyéb örömeiből.

Minderre nem is igen kell egyiküket sem bízni. De arra már igen, hogy ne zápuľjanak bele a napi lecke-készítésbe, leckemagolásba, ami minden unalom, utálat főforrása. Hogy olvasható könyveiket — az irodalmat, a történelmet, a földrajzot, a biológiát stb. — már az év elején olvassák el, akár többször is, hogy mindjárt az *egészről* fogalmuk legyen. De rágják át lehetőleg a többi tárgyat is, amennyire győzik, hadd lássák: mi az, ami különösen érdekes bennük, s mi az, amit végképp nem értenek. Ha nekigyürkőznek, egy hónap erre elég is. Az egész évi anyaghoz. Aztán

már lehet játszodozni, a gyuloletes gurcolés helyett. Érdekes könyveket szerezni, a különféle tantárgyak körébe vágó népszerű tudományos műveket. Matematikai, fizikai vagy kémiai példatárak példáulit fejtegetni, csak úgy passzióból, mint a *Füles* rejtvényeit. Kísérletekkel szórakozni. A hat világrész térképeit böngészni. Bátran nekivágni könnyebb idegen szövegek olvasásának (ilyen könyvecskék Budapesten, a Váci utcai Gorkij-boltban filléres áron kaphatók, német, angol, francia és orosz nyelven). Gyűjteni tücsköt-bogarat, lepkét, virágot, falevelet, rügyet, ásványt, kőzetet, ismerkedni a madarakkal, felhőkkel, csillagokkal. Kérdéseket gyűjteni a tanárok számára, legyen nekik is min törni a fejüket. Szakköri és egyéb kiselőadásokat, bemutatókat vállalni. S mellesleg azért a napi leckébe is belelesni, de már nyögések és ásítások nélkül.

Tudom, hogy mindez túl szépen hangzik. Vagy túl csúnyán: olyan stréberesen.

Holott nem arról van szó, hogy az a szegény agyongyötört gyerek még többet tanuljon, csak arról, hogy kevésbé legyen agyongyötörve. Ne érezze magát libának, amit tömnek. Legyen normális, okos, érdeklődő ember, aki megszabadul attól, hogy teljesen új és ismeretlen anyagokat biflázson napról napra, önmagukban véve csaknem értelmetlen töredékeit az emberi tudásnak, anélkül, hogy áttekinthetné az összefüggéseket. Ez sokkal nagyobb kín, sokkal nagyobb fáradság mindannál, amit elmondtam, mert mindig újra le kell gyúrni a gyomor mélyéről feltörekvő undort, amit joggal érez minden egészséges szervezet a szellemi táplálkozás ilyen módja mellett. Ettől megszabadulni: mindent megér, még némi önkéntes tanulást is. S ha egyszer megjön a természetes étvágy, akarom mondani, *tudásvágy*, akkor már vége a gyötrelmeknek: egy kicsit felülről lehet már nézni az egész iskolásdit.

Karácsony Sándor, a debreceni egyetem híres pedagógiaprofesszora emlegette annak idején — még középiskolai tanár korában — a diákjainak: „Azért érdemes, fiaim, jeles tanulónak lenni, mert annak kevesebbet kell tanulnia.” Ha tanuláson a magolást, a lélekölő leckerágást értjük, akkor ez nyilván igaz is. Azok a diákok járnak a legjobban, akik ehelyett kíváncsian körülkutatnak a világban, keresik mindennek az okát, a nyitját, az értelmét, a dolgok és a jelenségek egymás közötti összefüggéseit.

S a szerényebb képességű gyerekek?

Ők rendszerint még mérgezetebbek. Nem is mindig gyógyíthatók. De azért többnyire igen. Egyik barátom bukdácsoló kamaszfiá már ott tartott, hogy utálta az egész világot maga körül, naphosszat az ágyán hevert, és bámulta a mennyezetet. Ha rászóltak, ingerülten visszakiabált; ha nem szóltak rá, hallgatott. Apja már mindent megpróbált, hogy kirángassa ebből a lelkiállapotból. Végül arra gondolt: a radikális környezetváltozás használna tán neki. Összekapart annyi pénzt, hogy fiát, aki eddig nem lépte át Magyarország határát, következő nyáron külföldre küldje. Egyedül, több mint egy hónapra. Mikor a gyerek hazaért, új iskolába adta, egy tiszántúli gimnáziumba, s izgatottan várta a híreket. A hírek hamarosan arról szóltak: magához tért a fia. Eddigi iskolájában úgy érezte: ő egy szürke senki, egy mindenkitől megvetett kettos tanuló. Itt viszont *valaki* lett belőle, az első perctől kezdve: először is *újfiú*, másodsor *pesti gyerek*, harmadszor pedig érdekes élményekkel megrakodott *utazó*. Mindez elég volt ahhoz, hogy az előző években elakadt szellemi vérkeringése ismét meginduljon, s ő felvergődjék a biztos közepesek közé.

Nem követendő példaként írom ezt: más gyerekek talán más kell. De mindenképpen valami olyan ellenmérgezés ellen, ami életkedvet ad, önbizalmat ébreszt, kíváncsiságot támaszt, a világ megismerésére serkent, célt ad a céltalan életnek. A tanulástól, iskolától legtávolabb levő cél is többet ér a semminél. A sportszennvedély, a fotós szennvedély, de még a gitáros szennvedély is jobb, mint a bamba életuntság. De jobb a külföldi fiatalokkal való levelezés szennvedélye, sőt talán még a külföldi szeszpalackok gyűjtésének a mániája is. A képzeletbeli és valóságos utazások kedvelése még sokkal jobb (esetleg térkép- és prospektusgyűjtési szennvedélytől kísérve). S a legjobb talán az alkotó munka szennvedélye, a barkácsolás, a repülőmodellezés, a villany-, rádió- és tévészerelés, a motorjavítás... aki viszi ezekben valamire, vagy bármi más igazán érdekli, az már nem elveszett ember.

Érdeemes egyébként megfigyelni: a szakmát tanuló fiatalok java része könnyebben vészeli át a kamaszkor nagy belső válságait, mint a legtöbb diák. A hamarabb kezdett munka, a hamarabb keresett pénz, a saját erőből megszerzett anyagi javak olyan önbecsülést, olyan biztonságérzetet adnak, ami bizony nagyon sok középiskolából hiányzik.

Ezt pótolhatja némileg a nyaranta vállalt fizikai munka, amely szintén a leghatásosabb ellenmérgek egyike.

Lám, így prédikálok én, aki gimnazista koromban soha nem mentem el nyáron dolgozni (igaz, hogy fiaimat aztán már küldtem bőven).

Nekem is jót tett volna, bizonyosan. A szentmiklósi gimnáziumba sem lehetett egészen büntetlenül járni, ott is el-elfogta az embert a kamaszkori ön- és közutálat. Bár ez ellen — néhány tanár jóvoltából — ott helyben is elég sok orvosság volt kapható. Így az öreg-Miklóssytól, az akkori idők egyik legjobb magyar tornatanárjától, aki épp az én időmben háromszor egymás után nyerte meg e kis vidéki iskola diákjaival — híres nagyvárosi gimnáziumokat megelőzve — az országos középiskolai atlétikai versenyt. Neki az volt az elve: a diák úgyis szeret mozogni, nem kell folyton vezényelni neki. Néha azért jól megizzasztott, minden izmunkat jól megdolgoztatta tornagyakorlataival, de egyébként hagyta, hogy rohangáljunk, ugráljunk, kötéltre, rúdra másszunk, bordásfalon, nyújtón, gyűrűn, *lovon* gyakorlatozzunk, torna-szőnyegen hemperegjünk, birkózzunk kedvűnkre, vagy jó időben kint az iskolaudvaron métázzuk, illetve a közeli uszodában tempózzuk, labdázunk végig a tornaórát. Micsoda felszabadult öröm, micsoda üdülés volt ez a többi óra kényszerű mozdulatlanságához képest! Fia, kis-Miklóssy — egykori Eötvös-kollégista, akárcsak Kövendi és Szilágyi —, történelmet, földrajzot tanított. Ő szoktatott rá arra, hogy böngészni is lehet a térképet, olvasni belőle, akár órák hosszat. De sok egyéb tekintetben is csiszolgatta az eszünket, nem átalloított olykor ilyeneket sem mondani, hogy gondolkodásra serkentsen: „Talán jobb lett volna, ha egész Magyarországot elfoglalja a török, s mi is frissen feltörekvő parasztnépként kezdjük újkori történelmünket — nagyurak és nagybirtok nélkül —, mint a balkániak.” Aztán Kövendi! Mindenki úgy tekintett rá, mint akinek egyetemi katedra járna — kevés jobb koponya volt nála a magyar klasszika-filológiában —, csak hát 1919-es múltja elvágta az útját. Ő volt az, akitől 1939-ben egy filozófiaórán először értesültünk — természetesen nem az előírt tananyag keretében —, mi megy végbe a modern atomtudományban, hogy már bontják is az atomot, s energiát szabadítanak fel vele. Az atommodellről alkotott akkori elképzelésekkel is ő gyűjtögte a fantáziánkat: gondoljuk csak el, mondta, hogy egy hidrogénatomot Földünk méretére nagyítunk, akkor az atommag mérete nagyjából egy teniszlabdáénak felel meg, s körülötte az elektron a Föld sugarának megfelelő távolságban kering. Közül csak erőtér van, anyag nincsen. Az egész Föld egyetlen pakktáskába be lehetne szorítani, teljes atommag-sűrűség mellett... Aztán az a felindult hang, ahogy Hitlerről és a náciokról beszélt! Mi akkor még nem értettük igazán a dühét, de megrendültünk tőle (ahogy a kamaszok általában minden őszinte érzelmi kitöréstől megrendülnek)... Kitémltek még? Nehéz választani. Két kitűnő matematika—fizika tanára volt az iskolának: Gaudi és Zsámboki. Az én osztályomat Zsámboki tanította, ő csináltatott, a többi között, kartonpapírból funkciógépet, amely pofonegyszerűen értette meg velünk a szögfüggvények tulajdonságait; ő csempézt a tananyagba olyan érdekességeket, hogy mi lenne, ha a mi háromdimenziós világunkból átlátogatnánk Sikországba, vagy mi lenne, ha Pityi Palkó kör alakú földjét egy földindulás félgömb alakúvá domborítaná: pontosan a kétszeresére nőne a felülete; vagy mi lenne, ha a fagyponot alá hűlt, de a teljes nyugalom állapotában levő, s ezért be nem fagyó tó fölött elszállna egy madár, s belepottyantana valamit a vízbe: egyetlen robajjal válnék jéggé a felső vízréteg... No de Gaudi sem maradt mögötte. Ő még Foucault híres kísérletét is megismételte: egy szélcsöndes napon a református templom tornyának erkélyéről — legalább 25 méter magasból — bocsátott le spárgára kötött súlyt, s hozta ingamozgásba, hogy bebizonyítsa: miközben a Föld elfordul a maga tengelye körül,

az ingamozgás iránya változatlan marad... Remek rajztanáruk is volt, Gál Sándor: nemcsak rajzoltunk és festettünk a keze alatt, hanem vágott és tépett színes papírokból is ragasztottunk képeket, linóleumot metszettünk, krumpli-, gipsz- és egyéb nyomatokat készítettünk, agyagot gyúrtunk, mázatlan és mázas kerámiákat égettünk, s ki tudja, még hányféle módon kapatódtunk az alkotás örömeire, de emellett a formák és a színek, a perspektívák és a megvilágítások, a kompozíció, a kontraszt és egyéb tudományára is. S folytathatnám még Kaszással, aki német—latin tanár létére kis énekkart szervezett, s Kodály-kórusokhoz szoktatta fülünket, torkunkat, míg a hivatalos iskolai énekórák öblös hangú karnagya, Györe kántor úr meg nem sértődött, s igazgatói parancsszóval el nem tiltotta a további *rendbontástól*. Kaszás merészelte azt is megtenni, hogy hetedik osztályban karácsonyi szünetre feladta az egész *Wilhelm Tellt*, olvassuk el német eredetiben. Magam is meghökentem: eddig csak tízsoros szövegeket preparáltunk és fordítgattunk óráról órára, méla unalommal. S akkor egyszerre egy egész drámába vágni bele? Röhej! De fura módon mégis ment. Még élveztem is. Két napba se telt, s ilyen tempóban olvasva, a számomra eddig csak üres szavakból álló szöveg megelevenedett: emberi sorsokkal, jellemekkel, izgalmas drámai szövevénnel telt meg.

Még vagy öt-hat régi tanáromat eldicsérhetném — meg is érdemelnék —, de inkább arra az estére hadd emlékezzem még vissza, amikor Sajónak becézett barátommal kerülgettük kesernyés humorú magyartanáruk, Szilágyi legénylakását. Sötét volt már az utcán, odabent égett a villany a függönyök mögött, s mi azon tanakodtunk: ne kopogjunk-e be hozzá. Sose voltunk még nála, de valami nagyon hajtott, hogy egyszer így iskolán kívül is beszélgessünk vele. Aztán csak nem mertük mégsem rányitni az ajtót. De abból a belém szorult vágyból tudom azóta is, hogy sóvároghat egy kamaszdiák felnőtt férfiak baráti szavára. A kölcsönös megértésnek arra a boldog állapotára, ahol már őt sem veszik éretlen suhanc számba: kissé talán még fiatalnak, tapasztalatlanak, ábrándosnak tekintik, *de már egynek az emberek közül*.

ÜKRÜS LÁSZLÓ

A KITALÁLT ISKOLA

Abban a vitában, amely az iskola körül kialakult és már jó ideje tart, az egyik legfontosabb kérdés a kiváltó ok megtalálása. Honnan támadt ez a vita, miért vagyunk elégedetlenek az iskolával? Ezeknek a kérdéseknek nemcsak skolasztikus szerepük van, nemcsak azért fontos rájuk válaszolni, mert a vita ezzel racionális szempontból világosabbá válik, hanem mindenekelőtt azért, mert a válaszok összefüggnek a végeredménnyel. Az oktatásügyi vita célja és értelme, hogy megfogalmazza, milyen legyen a jövő iskolája, hogy bizonyos lehetőségek közül kiválassza a legjobbat. Ez a döntés azonban csak akkor lesz ideális, ha világosan látjuk, mi bajunk a mai iskolával, ha pontosan tudjuk, mi nem tetszik benne.

Mindez magától értetődő. Említeni is restelnénk, ha nem tapasztalnánk, hogy a vitában mégis éppen ennek a kiváltó oknak a keresése látszik mellékesnek. Eddig a lehetséges megoldásnak két típusa bontakozott ki. Az egyik fél arra esküszik, hogy a jövő iskoláját a felgyorsult idő, a tudományos-technikai forradalom tempójához kell igazítani, mindig a legújabbat, a legkorszerűbbet tanítva. A másik fél, éppen ellenkezőleg, azt mondja, ez a lépéstartás az iskolában eleve lehetetlen, hiszen a gyorsuló idő éppen azt jelenti, hogy a tudomány eredményei roppant hamar elavulnak, s az iskola által valaha egy életre adott tudásanyagot ma legalább tízévenként